

Współpraca prof. Ananiasza Zajączkowskiego (1903–1970) z *Polskim słownikiem biograficznym*

STEFAN GĄSIOROWSKI

 0000-0002-5984-5337

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

The Partnership Between Professor Ananiasz Zajączkowski (1903–1970) and the *Polski słownik biograficzny* (*Polish Biographical Dictionary*)

SUMMARY: This article examines the collaboration between Ananiasz Zajączkowski (University of Warsaw), a scholar of Near Eastern and Turkish studies, and the editorial team of the monumental *Polski słownik biograficzny* (*Polish Biographical Dictionary*), produced by a Kraków-based group of scholars first within the Polish Academy of Arts and Sciences and later within the Polish Academy of Sciences. Zajączkowski contributed entries in his fields, nominated competent authors, and served on the Dictionary's Editorial Committee, taking part in deliberations, reviewing others' biographies, and proposing further subjects for inclusion. He wrote six biographies: two of Karaites, one of an Armenian, one of a Tatar, and two of Near Eastern scholars. His work with the Dictionary and its Editorial Committee helped disseminate Near Eastern studies and, in particular, knowledge of the history and culture of Polish Karaites.

KEYWORDS: Ananiasz Zajączkowski, Polish Biographical Dictionary, Karaites, Armenians, Tatars, Near Eastern studies, Turkish studies.

Prof. Ananiasz Zajączkowski kojarzony jest zazwyczaj: z Trokami, gdzie urodził się 12 listopada 1903 roku jako syn kancelisty sądowego Achiezela (Aleksandra) i Emilii z Bezekowiczów; z Wilnem, gdzie mieszkał na stałe przez wiele lat od roku 1922 i gdzie ukończył Gimnazjum im. Zygmunta Augusta; czy Warszawą, gdzie na początku roku akademickiego 1932/1933 otrzymał nominację na starszego asystenta przy Instytucie Orientalistycznym Uniwersytetu Warszawskiego, a także został lektorem języka tureckiego na tejże uczelni oraz gdzie następnie uzyskał habilitację, profesurę i mieszkał aż do śmierci¹.

Bliskie kontakty łączyły jednak prof. Zajączkowskiego również z Krakowem. To właśnie tam w roku akademickim 1925/1926 rozpoczął studia na Uniwersytecie Jagiellońskim, obierając sobie za przedmiot główny języki i kulturę muzułmańskiego Wschodu oraz uczęszczając na wykłady prof. Tadeusza Kowalskiego, który wkrótce stał się jego opiekunem naukowym i promotorem. Podczas studiów mieszkał w bursie akademickiej przy ul. Garbarskiej 7. Już na czwartym roku studiów otrzymał nominację na bezpłatnego młodszego asystenta przy Seminarium Filologii Orientalnej Uniwersytetu Jagiellońskiego i zezwolenie na złożenie doktoratu z filozofii. Uzyskał go na podstawie pracy pt. *Sufiksy imienne i czasownikowe w języku zachodniokaraïmskim*, napisanej pod kierunkiem prof. Kowalskiego, 15 października 1929 roku, a w kolejnym roku przebywał na stypendiach w Berlinie, Stambule i Paryżu. Po powrocie z nich w 1931 roku objął asystenturę przy wspomnianym Seminarium Filologii Orientalnej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Rok później opuścił Kraków i, jak już wspomniano, rozpoczął karierę uniwersytecką w Warszawie².

-
- 1 Akta osobowe – Zajączkowski Ananiasz, Archiwum Akt Nowych, zespół nr 14: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, sygn. 6758 (dalej AAN, sygn. 6758), s. 5; katalog studentów z roku akademickiego 1928/1929, Wydział Filozoficzny, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. WF II 431 (dalej AUJ, sygn. WF II 431), brak paginacji (dalej nlb.); S. Kałużynski, *Ananiasz Zajączkowski 1903–1970*, „Nauka Polska” 1971, nr 2, s. 198; A. Śródka, *Zajączkowski Ananiasz*, w: tegoż, *Uczni polscy XIX–XX stulecia*, t. 4: S–Ż, Warszawa 1998, s. 556.
  - 2 AAN, sygn. 6758, s. 5–6; AUJ, sygn. WF II 431; A. Zajączkowski, *Sufiksy imienne i czasownikowe w języku zachodniokaraïmskim. Przyczynek do morfologii języków tureckich*, Kraków 1932.

Po wyjeździe z grodu Kraka Zajączkowski nigdy nie zerwał jednak bliższych związków z tamtejszym środowiskiem naukowym, szczególnie w zakresie badań bilskowschodnich i turkologii. Jedną z form tych kontaktów była współpraca z redakcją *Polskiego słownika biograficznego* (dalej PSB), którego siedziba mieściła się w budynku Polskiej Akademii Umiejętności przy ul. Sławkowskiej 17. Pierwszy tom tego monumentalnego wydawnictwa o układzie alfabetycznym ukazał się w 1935 roku pod redakcją prof. Władysława Konopczyńskiego. Redakcja przewidywała, że jego edycja zakończy się na 20 tomach, które ukazywać się będą do roku 1955³. Nie przypuszczano wówczas, że cztery lata później wybuchnie II wojna światowa, która na sześć lat przerwała edycję. Po tym przestoju – oraz drugim, w latach 1949–1957 – słownik ukazuje się nadal. Najnowszy numer stanowi 229 zeszyt w 56 tomie PSB, w którym znalazły się biogramy na literę T, a w tym roku minęła 90 rocznica jego zaistnienia na rynku wydawniczym⁴.

Zajączkowski prenumerował PSB już od pierwszego numeru aż do końca swych dni. Zabiegał również, już po II wojnie światowej, o jego skompletowanie i prenumeratę dla biblioteki Instytutu Orientalistyki Uniwersytetu Warszawskiego – jako jego dyrektor – za pośrednictwem asystentki, mgr Stanisławy Płaskowickiej⁵. Ale też szybko, bo już w 1935 roku, został dostrzeżony przez redakcję PSB jako pożądaný potencjalny autor biogramów osób związanych z szeroko pojętym Bliskim Wschodem i zaproponowano mu opracowanie biogramu bliżej nieznanego hebraisty, niejakiego W. Byrknera. Prof. Zajączkowski szybko jednak odpisał, że nie napisze jego życiorysu, ponieważ „dzieje studiów hebraistycznych [...] leżą poza zakresem [jego]⁶ zainteresowań naukowych⁷”, a z uwagi na to, że jest pro-

---

3 List redakcji PSB do Jana Kowerskiego z 6 listopada 1936 roku, Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności (dalej ANPANiPAU), sygn. PAU I – 123, nlb.

4 *Polski słownik biograficzny*, t. 56/2: *Turowicz Jadwiga – Twardowski Ignacy*, red. A. Romanowski, Warszawa–Kraków 2025.

5 Stanisława Płaskowicka-Rymkiewicz (1914–1989) – turkolożka i tłumaczka, por. ANPANiPAU, sygn. PAU I – 113, nlb.

6 Ten i następne dopiski w nawiasach kwadratowych – S.G.

7 List Ananiasza Zajączkowskiego do redakcji PSB z 14 grudnia 1935 roku, ANPANiPAU, sygn. PAU I – 71, nlb.

fesorem turkologii, mógłby się w zamian podjąć opracowania życiorysów słynnych poturczeńców, takich jak np. Ibrahim Strasz, Michał Czajkowski (Sadyk Pasza) i in., oraz znanych polskich badaczy Bliskiego Wschodu, np. Antoniego Muchlińskiego czy Józefa Sękowskiego. Jednocześnie jednak dodał:

Hebraistyką zajmuję się jedynie z racji mych zainteresowań karaimizmem i Karaimami. W związku z tem pozwalam sobie zwrócić się do Redakcji P.S.B. z propozycją dostarczenia, w kolejnych terminach, następujących artykułów o osobach wyznania karaimskiego, działających w Polsce:

1. Ezra ben Nisan, lekarz nadworny Jana Kazimierza.
2. Firkowicz A.[braham], słynny hebraista i archeolog, człon.[ek] Wil.[eńskiej] Kom.[isji] Arch.[eologicznej].
3. Józef b.[en] Jeszua, znany podróżnik karaimski.
4. Karaimowicz Eljasz, pułkownik wojsk zapor.[oskich] (po stronie Wład.[ysława] IV).
5. Łucki (Jaszar), znany hebraista.
6. Moskiewicz A.[braham], lekarz ks. ks. Wiśniowieckich.
7. Sułtański [Mordechaj], hebraista.
8. Troki Iz.[aak], słynny autor dzieła apolog.[etycznego] „Obrona wiary” etc.⁸

Co istotne, wszystkie te propozycje Zajączkowskiego odnotowano i włączono do kartoteki słownika. Zostało to zaznaczone ołówkiem, zapewne przez członka redakcji, bezpośrednio na wspomnianym liście Profesora. Jedynie przy nazwisku „Karaimowicz Eljasz” znalazło się siglum *j* (czyli „jest”), co mogło oznaczać, że już wcześniej znajdowało się ono w spisie haseł do słownika⁹.

Tak zaczęła się szeroka współpraca Zajączkowskiego z PSB. Samo zaproszenie do niej było dla Profesora ważnym wydarzeniem. Dowodzi tego fakt, że napisał o tym na początku 1936 roku do swojego promotora,

---

8 Tamże.

9 Tamże.

prof. Kowalskiego¹⁰. Pierwsze biografie jego autorstwa ukazały się jednak w zeszytach PSB wydanych dopiero po II wojnie światowej, w tomie szóstym, który został opublikowany w 1948 roku. Były to życiorysy dwóch już wspomnianych Karaimów (nawiasem mówiąc – jedynych, o jakich napisał): Ezry ben Nisana i Abrahama Firkowicza, które przesłał do redakcji słownika 12 stycznia 1947 roku, starając się utrzymać ściśle ustaloną przez nią liczbę wierszy, a mianowicie 40 w przypadku pierwszej postaci i 120 w przypadku drugiej¹¹.

Ezra ben Nisan (ok. 1596–1666) pochodził z Trok i nosił przydomek ha-Rofe (hebr. „lekarz”). Zajązkowski odnotował, że pełnił on urząd sędziego i wójta tamtejszej gminy karaimskiej, zajmował się również matematyką, egzegezą Pisma Świętego oraz pisaniem hymnów i pieśni religijnych (tzw. *zemer*), które zostały później włączone do karaimskich modlitewników. Opisał także jego kontakty z żydowskim uczonym Józefem Salomonem Delmedigo oraz zasługi w leczeniu członków rodziny Radziwiłłów i króla Jana II Kazimierza. Wskazał też na jego pochówek w Trokach i nagrobek, który miał się zachować do czasów autora. Swoje wywody oparł na dosyć skromnych opracowaniach tematu i wydanych źródłach, a to zapewne z powodu ograniczonego zniszczeniami wojennymi dostępu do fachowej literatury¹².

Ze zrozumiałych względów znacznie obszerniejszy od podanego wcześniej był biogram Abrahama Firkowicza (1787–1874), jednego z najwybitniejszych Karaimów wszech czasów, któremu ich społeczność zawdzięcza zebranie, zachowanie i częściowe przetłumaczenie na język rosyjski bardzo obszernej spuścizny wielu pokoleń w postaci różnojęzycznych starych rękopisów (zresztą nie tylko powiązanych z Karaimami) i przepisanych inskrypcji nagrobnych pozyskanych w trakcie jego licznych podróży po Krymie i na Bliskim Wschodzie. Jeszcze przez samego Firkowicza zbiory

---

10 List Ananiasza Zajązkowskiego do Tadeusza Kowalskiego z 13 stycznia 1936 roku, w: *Urzeczeni Orientem. Listy Ananiasza Zajązkowskiego do Tadeusza Kowalskiego*, red. T. Majda, Warszawa 2013, s. 104–105.

11 List Ananiasza Zajązkowskiego do redakcji PSB z 12 stycznia 1947 roku, ANPANPAU, sygn. PAU I – 109, nlb.

12 A. Zajązkowski, *Ezra ben Nisan z Trok*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 6: *Dunin Rodryk – Firlej Henryk*, red. W. Konopczyński i in., Kraków 1948, s. 333.

te zostały odsprzedane do Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu (obecnej Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Sankt-Petersburgu) i zachowały się do naszych czasów pod nazwą Kolekcja Abrahama Firkowicza. Zajączkowski nazywał Firkowicza znakomitym hebraistą, badaczem epigrafiki karaimskiej i archeologiem. W życiorysie opisał jego karierę duchownego, podróże i działalność badawczą, a także spory wśród uczonych na temat jego dorobku, które nasiliły się po jego śmierci. Tu warto przypomnieć, że został pochowany nieopodal Czufut-Kale na Krymie. Prof. Zajączkowski docenił przede wszystkim pasję zbieracką Firkowicza. I chociaż uznał, że „zdarzyło mu się popełnić niejeden błąd metodyczny”, to „w wielu wypadkach braku metody równoważył dar prawdziwej intuicji uczonego, jaki posiadał w wysokim stopniu”¹³. Do jego zasług dołączył również udane starania u władz carskich o utworzenie Karaimskiego Zarządu Duchownego z siedzibą w Trokach jako naczelnej i niezależnej organizacji wyznaniowej, która za czasów II Rzeczypospolitej miała, według niego, zadecydować o autokefalii Karaimskiego Związku Religijnego w Polsce¹⁴.

Już w części bibliograficznej biogramu Firkowicza Zajączkowski zwrócił uwagę na pewną ciekawą kwestię, a mianowicie kształt nakrycia głowy tego karaimskiego duchownego, w którym został przedstawiony na znanej rycinie C. Huhna z 1862 roku (zob. il. 1), reprodukowanej m.in. w czasopiśmie „Myśl Karaimska”¹⁵, na której widnieje w postawie siedzącej wraz ze stojącymi obok jego córką Milką i zięciem Gabrielem Firkowiczem. Czapkę tę badacz nazwał kłobukiem, a więc tak jak nakrycie głowy prawosławnych duchownych, choć przyrównał je do polskiej rogatywki. Faktycznie można się w niej doszukiwać nawet dużego podobieństwa do tej rogatej czapki¹⁶.

Posiłkując się hasłem ze *Słownika terminologicznego sztuk pięknych*, warto przypomnieć, że rogatywka, zwana też krakuską, to sukienna czapka z futrzanym otokiem, o główce z kwadratowym denkiem, uznawana za polskie narodowe nakrycie głowy. Była rozpowszechniona na ziemiach

13 Tenże, *Firkowicz Abraham, syn Samuela (ok. 1786–1874)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 6, s. 472–473.

14 Tamże.

15 Rycina pt. *Karaimi luccy*, „Myśl Karaimska” 1935–1936, z. 11, s. 119.

16 A. Zajączkowski, *Firkowicz Abraham...*, s. 473.

Il. 1. Hazzan Abraham Firkowicz z rodziną

polskich od XVI do końca XIX wieku, ale również w innych krajach Europy i Azji. Zależnie od regionu Polski rogatywki różniły się wielkością, kolorem i rodzajem sukna. Na przykład w Krakowskim i Poznańskim do wyrobu czapek wykorzystywano sukno czerwone, na Kujawach, w Wielkopolsce i w Sandomierskim – niebieskie lub granatowe, a na Kurpiach – czarne. Różną wysokość i kolor miało też futro w otoku czapki¹⁷.

Rogatywka wywodzi się z konfederatki, nakrycia głowy rozpowszechnionego w okresie konfederacji barskiej (1768–1772). Również charakteryzowała się kwadratowym denkiem bez daszka. Szyto ją zazwyczaj z sukna karmazynowego lub granatowego, a oblamowywano czarnym, siwym lub kasztanowym barankiem. Czapkę ozdabiano zaś często czaplím piórem zatkniętym w srebrnej lub złotej tulei wysadzonej nierzadko drogimi kamieniami. Nosili ją szlachta i mieszczenie, a później powstańcy listopadowi 1830 roku i styczniowi 1863 roku¹⁸.

Czapka Firkowicza ze wspomnianej ryciny (czy innego jego znanego wizerunku – zob. il. 2 – który jest przechowywany w Rosyjskiej Bibliotece Narodowej w Petersburgu) jest w pewnym sensie ewenementem, ponieważ nie ma w zasadzie swojego odpowiednika w nakryciach głowy innych łuckich Karaimów z jego czasów. Dowodzą tego wydane wspomnienia lekarza Aleksandra Kozieradzkiego (1813–1860), który swoje lata szkolne spędził w Łucku i opisał ubiór tamtejszych Karaimów. Można w nich przeczytać, że ich „mężczyźni noszą długą kapotę sukienną i pas kolorowy, czapki zawsze barankowe czarne mają, a na głowie ciągle mają czapeczkę czerwoną, krymką¹⁹ od innych mieszkańców zwaną”²⁰. W przytoczonym

17 *Rogatywka*, w: *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. S. Kozakiewicz, Warszawa 1969, s. 306; *Rogatywka*, w: *Mała encyklopedia wojskowa*, t. 3: *R–Ż*, red. M. Odlewny i in., Warszawa 1971, s. 59.

18 *Konfederatka*, w: *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, s. 184; *Rogatywka*, w: *Mała encyklopedia wojskowa*, t. 3, s. 59.

19 Krymką nazywano małą czapkę bez daszka, która ściśle przylegała do głowy. Była ona szyta z aksamitu lub jedwabiu i często haftowana. Nosili ją krymscy Tatarzy. W Polsce została rozpowszechniona w XVI wieku. Zob. *Krymka*, w: *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, s. 199.

20 A. Kozieradzki, *Wspomnienia z lat szkolnych 1820–1831*, wstęp i komentarze S. Kawyn, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, s. 51; S. Kawyn, *Aleksander*

powyżej cytacie chodzi oczywiście o codzienne nakrycie głowy łuckich Karaimów, a nie odświętne nakrycie głowy ich przywódcy duchowego.

Czapka ze znanych portretów Firkowicza została zapewne zrobiona z białego sukna obramowanego u nasady czarnym prawdopodobnie barankiem. Co ciekawe, nakrycia głowy późniejszych polskich hazzanów, w tym tych z dwudziestolecia międzywojennego, czy Serai Szapszała, hachana II Rzeczypospolitej (zob. il. 3), przypominają raczej fez czy kłobuk, a nie rogatywkę. Do czapki Firkowicza nawiązują tylko poprzez swoją kolorystykę i układ kolorów.

Zagadnienie genezy i ewolucji odświętnej nakrycia głowy karaimskich hazzanów na ziemiach polskich wymaga na pewno odrębnych studiów.

Po tej obszernej dygresji na temat karaimskich czapek należy powrócić do przedstawienia dalszej współpracy Zajączkowskiego z PSB. W archiwalnej Kartotece Autorów PSB pod nazwiskiem prof. Zajączkowskiego w rubryce „Zamówiono” wpisano, co prawda, jeszcze Bogusława Firkowicza (1865–1915), starszego hazzana i p.o. hachana Karaimów polskich, oraz Juliusa Fürsta (1805–1873), bibliografa, hebraistę i badacza dziejów Karaimów, ale w efekcie biogram tego pierwszego napisał Włodzimierz Zajączkowski, a biogram drugiego nigdy się nie ukazał, ponieważ może odkryto,

Il. 2. Hazzan Abraham Firkowicz

Kozieradzki i jego pamiętnik, w: A. Kozieradzki, *Wspomnienia...*, s. VI–VIII. Za wskazanie tej książki dziękuję dr Annie Sulimowicz-Keruth.

Il. 3. Hachan Seraja Szapszał (siedzi w środku) wśród duchownych karaimskich i członków zarządu gminy w Łucku, 16–21 maja 1929 roku

że w rzeczywistości był niemieckim Żydem, choć urodził się w Żerkowie (obecnie w powiecie jarocińskim), i dlatego został skreślony z listy haseł słownikowych²¹.

Niewielkiego biogramu autorstwa Ananiasza Zajączkowskiego doczekał się natomiast niejaki Gamocki, który był Ormianinem ze Lwowa. W młodym wieku (ok. 1626 roku) dostał się on do niewoli szwedzkiej i na tamtejszym dworze królewskim zrobił zawrotną karierę. Wykorzystano jego znajomość języka kipczacko-tatarskiego i mianowano go najpierw tłumaczem, a następnie dyplomatą w służbie szwedzkiej, wreszcie – koniuszym królewskim. Zachowało się jego kilka wizerunków, na których występuje jako wysoki dostojnik dworu²².

Z najnowszych badań dotyczących tej postaci wiadomo, że ten polski Ormianin miał na imię Zachariasz i żył w latach 1620–1679. Nie wiadomo, jak dostał się do Szwecji, ale ożenił się tam z Ewą de la Chappell, córką francuskiego hugenoty emigranta, i początkowo trudnił się handlem końmi, a także służył w wojsku. W okresie potopu – z rozkazu króla szwedzkiego Karola X Gustawa – dotarł do hetmana kozackiego Bohdana Chmielnickiego z tajną misją, mającą na celu doprowadzenie do rozbioru Rzeczypospolitej przy współpracy Kozaków i wojska księcia siedmiogrodzkiego Jerzego II Rakoczego. Złapany w 1657 roku przez żołnierzy marszałka koronnego Jerzego Sebastiana Lubomirskiego, spędził w więzieniu ponad trzy lata. Po powrocie do Szwecji otrzymał przywilej królewski na produkcję safianu, przeszedł na luteranizm i uzyskał szlachectwo. Zmarł nagle, prawdopodobnie na wieść o wyroku skazującym wydanym przez sąd w wyniku oskarżenia wystosowanego przez jego konkurenta w branży produkcji safianu. Został pochowany w grobowcu rodzinnym de la Chappell w Kościele św. Klary w Sztokholmie²³.

---

21 Kartoteka Autorów PSB, ANPANiPAU, sygn. PAU I – 95, nlb.; W. Zajączkowski, *Firkowicz Bogusław (1865–1915)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 6, s. 473–474.

22 A. Zajączkowski, *Gamocki, Ormianin ze Lwowa*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 7: *Firlej Jan – Girdwojń Kazimierz*, red. W. Konopczyński i in., Kraków 1948–1958, s. 263.

23 *Zachariasz Gamocki*, w: *Wiki.Ormianie. Wolna encyklopedia Ormian w Polsce*, <https://tinyurl.com/zachariasz-gamocki> (dostęp: 29.10.2025);

Oprócz wspomnianych prof. Zajączkowski napisał jeszcze dwa biogramy wybitnych uczonych polskich: mongolisty, profesora Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, Władysława Kotwicza (1872–1944), oraz swojego promotora, turkologa, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego i sekretarza generalnego PAU Tadeusza Kowalskiego (1889–1948). Działalność obu badaczy, jak stwierdził sam Zajączkowski, ze względu na ich pracę naukową, wydawniczą i organizacyjną stawia ich w rzędzie czołowych reprezentantów orientalistyki polskiej w okresie międzywojennym. W przypadku prof. Kotwicza warto podkreślić jego zasługi w dążeniu do integracji środowiska polskich orientalistów poprzez organizację Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego (dalej PTO) i przewodzenie mu, a także wieloletnie redagowanie jego organu – „Rocznika Orientalistycznego”. Z kolei w przypadku prof. Kowalskiego należy docenić jego owocną współpracę w tych zadaniach ze wspomnianym wcześniej uczonym, po którym zresztą przejął prezesurę w PTO, stworzenie podstaw dla rozwoju polskiej turkologii, wieloletnie prowadzenie Seminarium Filologii Orientalnej na Uniwersytecie Jagiellońskim, na które swego czasu uczęszczał też sam Zajączkowski, oraz, tak mu bliskie, zainteresowanie językiem karaimskim, które zaowocowało dwoma znaczącymi dziełami w tym zakresie. Oba biogramy autorstwa Zajączkowskiego, mimo że powstały na bazie dosyć skromnej literatury oraz źródeł archiwalnych, przedstawiają wyczerpująco sylwetki badaczy i trafnie opisują ich najważniejsze dokonania naukowe²⁴.

Prof. Zajączkowski na zlecenie redakcji PSB miał napisać również życiorysy trzech przedstawicieli tatarskiej rodziny Kryczyńskich – braci Leona i Olgierda oraz Stanisława. Podjął się jednak opracować jedynie biogram Olgierda Kryczyńskiego (1884–1941/1942?), prawnika i działacza tatarskiego. Napisanie biogramów pozostałych dwóch przedstawicieli tej rodziny powierzył swojemu uczniowi, Józefowi Sulimowiczowi (1913–1972). Ten

---

fragment opracowany na podstawie biogramu autorstwa Andrzeja A. Zięby w kalendarzu ściennym 2017. *Portrety polskich Ormian*: https://archiwum.ormianie.pl/pliki/Kalendarz_2017.pdf (dostęp: 29.10.2025).

24 A. Zajączkowski, *Kotwicz Władysław (1872–1944)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 14: *Kopernicki Izydor – Kozłowska Maria*, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968–1969, s. 507–508; tenże, *Kowalski Tadeusz Jan (1889–1948)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 14, s. 569–570.

turkolog pochodzenia karaimskiego, pułkownik Wojska Polskiego i dyrektor Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie, wywiązał się z zadania znakomicie. Wracając do postaci Olgierda Kryczyńskiego: Zajączkowski, pisząc biogram, zwrócił uwagę m.in. na jego działalność jako prokuratora sądu apelacyjnego na Kaukazie i wiceministra sprawiedliwości w rządzie Azerbejdżanu, a także na jego pracę na rzecz Polski i społeczności Tatarów w charakterze prokuratora Sądu Najwyższego oraz prezesa Centralnej Rady Związku Kulturalno-Oświatowego Tatarów Rzeczypospolitej czy gminy mużułmańskiej w Warszawie. W jednym z listów do prof. Kowalskiego, jeszcze z czasów II wojny światowej, Zajączkowski nazwał go mądrym i światłym człowiekiem o wysokiej moralności²⁵.

Redakcja PSB zwróciła się do Zajączkowskiego z prośbą o napisanie jeszcze szeregu innych biogramów, których opracowania z różnych względów się nie podjął. Chodzi tu o takie postaci, jak Jakub Goldenthal, Józef ben Jeszua, Józef Kalisz czy Józef Kowalewski. Z tej listy dwa nazwiska zostały w efekcie skreślone z kartoteki przez redakcję PSB i ich biogramy nie ukazały się. Osobami tymi byli: Jakub Goldenthal (1815–1868), uczony żydowskiego pochodzenia, który urodził się, co prawda, w Brodach, ale uznano go chyba za orientalistę austriackiego, oraz bliżej nieznany Józef Kalisz, którego biogram został później przydzielony do napisania Włodzimierzowi Zajączkowskiemu – ale również on nie podjął się tego zadania²⁶.

---

25 Zajączkowski Ananiasz, katalog autorów w archiwum Zakładu Polskiego słownika biograficznego (Instytut Historii PAN, Kraków); A, Zajączkowski, Kryczyński Olgierd, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 15: Kozłowska Zofia – Kubacki Stanisław, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 456–457; J. Sulimowicz, Kryczyński (Najman-Mirza Kryczyński) Leon, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 15, s. 455–456; tenże, Kryczyński Stanisław, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 15, s. 457; [b.a.], Biogram – Józef Sulimowicz, <https://jazyszar.karaimi.org/person/Per.33> (dostęp: 30.10.2025); list Ananiasza Zajączkowskiego do Tadeusza Kowalskiego z 25 października 1943 roku, w: *Urzeczeni Orientem*, s. 193–194.

26 Raczej nie chodzi tutaj o żyjącego jeszcze wówczas Józefa Kaliskiego (1887–1986), członka zarządu gminy karaimskiej w Łucku, który po II wojnie światowej przeniósł się z archiwum gminnym do Opola i tam zmarł. Por. A.A. Sulimowicz, *Życie społeczne gminy karaimskiej w Łucku w okresie międzywojennym (1919–1939)*, Praha 2017 [niepublikowana

Z kolei napisania biogramu Karaima Józefa ben Jeszuy, XVII-wiecznego podróżnika, kwestarza, duchownego i poety, podjął się znany karaimski turkolog, dr Aleksander Dubiński (1924–2002). Obszerny biogram Józefa Szczepana Kowalewskiego (1801–1878), badacza Bliskiego Wschodu oraz języków i kultury ludów mongolskich, opracował natomiast inny wybitny językoznawca i badacz kultury Azji Środkowej, Syberii i Mongolii, prof. Stanisław Kałużyński (1925–2007). Oba teksty zostały opublikowane w kolejnych zeszytach PSB. W kilku przypadkach prof. Zajączkowski wskazywał także innych badaczy, jak np. prof. Jana Reychmana (1910–1975), armenologa, hungarysty i turkologa, jako potencjalnych autorów kolejnych biogramów²⁷.

Inną – poza wymienionymi wcześniej – formą współpracy Zajączkowskiego z redakcją PSB było także członkostwo w Komitecie redakcyjnym tego wydawnictwa. Został do niego wybrany 9 kwietnia 1957 roku, niedługo po reaktywowaniu słownika. Został on zawieszony przez władze państwowe po wymuszonym przez nie odejściu ze stanowiska redaktora naczelnego jego twórcy, prof. Konopczyńskiego, w 1949 roku. Przewodniczącym tego komitetu został ówczesny redaktor naczelny PSB, prof. Kazimierz Lep-szy, były więzień obozów koncentracyjnych w Sachsenhausen i Dachau oraz przyszły rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego. Do komitetu należało dokładnie 43 uczonych humanistów z największych ośrodków naukowo-dydaktycznych w Polsce, których wybierano prawdopodobnie na co naj-

---

praca doktorska], s. 40–41. On-line: <https://tinyurl.com/c5v5jwvb> (dostęp: 30.10.2025).

27 Zajączkowski *Ananiasz*, katalog autorów w archiwum Zakładu *Polskiego słownika biograficznego* (Instytut Historii PAN, Kraków); materiały Ananiasza Zajączkowskiego, Archiwum Nauki PAN w Warszawie, sygn. III 215/73 (dalej AN PAN, sygn. III 215/73), s. 4; I. Singer, S. Mannheimer, *Goldenthal, Jacob*, <https://tinyurl.com/3ete84bw> (dostęp: 30.10.2025); S. Gąsiorowski, *Włodzimierz Zajączkowski biografista. Współpraca krakowskiego turkologa z „Polskim Słownikiem Biograficznym” w latach 1947–1976*, „Almanach Karaimski” 2016, t. 6, s. 9–10; A. Dubiński, *Józef ben Jeszua*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 11: *Jarosław, książę śląski, biskup wrocławski – Kapliński Seweryn*, red. W. Konopczyński i in., Wrocław–Warszawa–Kraków 1964–1965, s. 303; S. Kałużyński, *Kowalski Józef Szczepan*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 14, s. 525–528.

mniej trzyletnią kadencję. Prof. Zajączkowski pełnił funkcję członka tego komitetu aż do śmierci, która nastąpiła niespodziewanie w Rzymie 6 kwietnia 1970 roku²⁸.

Warto może dodać, że do zadań członków komitetu redakcyjnego PSB należało czytanie biogramów z zakresu ich specjalizacji naukowej jeszcze przed ich publikacją, ich korekta oraz nanoszenie na nie swoich uwag i poprawek. Były one następnie omawiane na osobnych spotkaniach komitetu w siedzibie słownika w budynku PAU przy ul. Sławkowskiej w Krakowie. Zajączkowski w miarę swoich możliwości przyjeżdżał na te jednodniowe zebrania. Z uwagi na to, że rozpoczynały się one zwykle rano, jej zamiejscowym uczestnikom rezerwowano na dzień wcześniej noclegi w pobliskim Hotelu Francuskim przy ul. Pijarskiej 13 oraz miejsce w wagonie sypialnym na drogę powrotną do domu. Z zachowanych w archiwum domowym Zajączkowskiego zaproszeń na te spotkania znany jest ich porządek obrad. Rozpoczynało je przyjęcie protokołu z poprzedniego zebrania, następnie miały miejsce referat sprawozdawczy redaktora naczelnego PSB, omówienie aktualnie procedowanych zeszytów słownika, dyskusja nad nimi oraz przedstawienie spraw bieżących i wolne wnioski²⁹.

Reasumując, współpraca prof. Zajączkowskiego z *Polskim słownikiem biograficznym* była wieloletnia i odbywała się na różnych poziomach. Po pierwsze, warszawski uczony był bardzo uważnym i stałym czytelnikiem tego wydawnictwa już od zarania jego ukazywania się. Po drugie, prowadził z jego redakcją ożywioną korespondencję na tematy prenumeraty słownika, zamawianych przez nią biogramów, płynących od samego Zajączkowskiego propozycji napisania dodatkowych haseł oraz przesyłanych na adres PSB rekomendacji różnych innych kompetentnych badaczy na jego przyszłych autorów. Po trzecie, sam opracowywał do niego biogramy. W sumie napisał ich sześć, w tym dwóch Karaimów, jednego Ormianina, jednego Tatara i dwóch uczonych orientalistów. Wreszcie włączył się jako członek komitetu redakcyjnego w prace nad przygotowaniem do druku poszczególnych

---

28 [Spisy członków komitetu redakcyjnego według stanu z 17 maja 1949 roku i 9 kwietnia 1957 roku], w: *Polski słownik biograficzny*, t. 7, s. [II–III]; [Spisy członków komitetu redakcyjnego], w: *Polski słownik biograficzny*, t. 15, s. III.

29 AN PAN, sygn. III 215/73, s. 1–16.

zeszytów, zwykle recenzując biogramy. Jego praca na tym polu przyczyniła się także do rozpowszechnienia wiedzy i studiów nad ogólnie pojętym Bliskim Wschodem oraz dziejami i kulturą polskich Karaimów, z których, jak wiadomo, sam się wywodził.

Bibliografia

Źródła

- Archiwum Akt Nowych, zespół nr 14: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Akta osobowe – Zajączkowski Ananiasz, sygn. 6758.
- Archiwum Nauki PAN w Warszawie, materiały Ananiasza Zajączkowskiego, sygn. III 215/73.
- Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, sygn.: PAU I – 71, PAU I – 95, PAU I – 109, PAU I – 113, PAU I – 123.
- Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, katalog studentów z roku akademickiego 1928/1929, Wydział Filozoficzny, sygn. WF II 431.
- Kozieradzki, Aleksander, *Wspomnienia z lat szkolnych 1820–1831*, wstęp i komentarze S. Kawyn, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962.
- Rycina pt. *Karaimi łucy*, „Myśl Karaimska” 1935–1936, t. 11, s. 119.
- Urzeczeni Orientem. Listy Ananiasza Zajączkowskiego do Tadeusza Kowalskiego*, red. T. Majda, Warszawa 2013.
- Zakład *Polskiego słownika biograficznego*, Instytut Historii PAN, Kraków – archiwum: Zajączkowski Ananiasz, katalog autorów.

Opracowania

- [b.a.], *Biogram – Józef Sulimowicz*, <https://jazyszlar.karaimi.org/person/Per.33> (dostęp: 30.10.2025)
- Dubiński, Aleksander, *Józef ben Jezua*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 11: *Jarostaw, książę śląski, biskup wrocławski – Kapliński Seweryn*, red. W. Konopczyński i in., Wrocław–Warszawa–Kraków 1964–1965, s. 303.
- Gąsiorowski, Stefan, *Włodzimierz Zajączkowski biografista. Współpraca krakowskiego turkologa z „Polskim Słownikiem Biograficznym” w latach 1947–1976*, „Almanach Karaimski” 2016, t. 6, s. 7–16. <https://doi.org/10.33229/ak.2017.6.01>
- Kałużyński, Stanisław, *Ananiasz Zajączkowski 1903–1970*, „Nauka Polska” 1971, nr 2, s. 198–203.

- Kałużyński, Stanisław, *Kowalski Józef Szczepan*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 14: *Kopernicki Izidor – Kozłowska Maria*, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968–1969, s. 525–528.
- Konfederatka*, w: *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. S. Kozakiewicz, Warszawa 1969, s. 184.
- Krymka*, w: *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. S. Kozakiewicz, Warszawa 1969, s. 199.
- Polski słownik biograficzny*, t. 56/2: *Turowicz Jadwiga – Twardowski Ignacy*, red. A. Romanowski, Warszawa–Kraków 2025.
- Rogatywka*, w: *Mała encyklopedia wojskowa*, t. 3: *R–Ż*, red. M. Odlewny i in., Warszawa 1971, s. 59.
- Rogatywka*, w: *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. S. Kozakiewicz, Warszawa 1969, s. 306.
- Singer, Isidore, Sigmund Mannheimer, *Goldenthal, Jacob*, <https://tinyurl.com/3ete84bw> (dostęp: 30.10.2025).
- Sulimowicz, Akbiké Anna, *Życie społeczne gminy karaimskiej w Łucku w okresie międzywojennym (1919–1939)*, Praha 2017 [niepublikowana praca doktorska]. On-line: <https://tinyurl.com/c5v5jwvb> (dostęp: 30.10.2025).
- Sulimowicz, Józef, *Kryczyński (Najman-Mirza Kryczyński) Leon*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 15: *Kozłowska Zofia – Kubacki Stanisław*, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 455–456.
- Sulimowicz, Józef, *Kryczyński Stanisław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 15: *Kozłowska Zofia – Kubacki Stanisław*, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 457.
- Śródka, Andrzej, *Zajączkowski Ananiasz*, w: tegoż, *Uczni polscy XIX–XX stulecia*, t. 4: *S–Ż*, Warszawa 1998, s. 556–558.
- Zachariasz Gamocki*, w: *Wiki.Ormianie. Wolna encyklopedia Ormian w Polsce*, <https://tinyurl.com/zachariasz-gamocki> (dostęp: 29.10.2025).
- Zajączkowski, Ananiasz, *Ezra ben Nisan z Trok*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 6: *Dunin Rodryk – Firlej Henryk*, red. W. Konopczyński i in., Kraków 1948, s. 333.
- Zajączkowski, Ananiasz, *Firkowicz Abraham, syn Samuela (ok. 1786–1874)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 6: *Dunin Rodryk – Firlej Henryk*, red. W. Konopczyński i in., Kraków 1948, s. 472–473.
- Zajączkowski, Ananiasz, *Gamocki, Ormianin ze Lwowa*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 7: *Firlej Jan – Girdwoyń Kazimierz*, red. W. Konopczyński i in., Kraków 1948–1958, s. 263.
- Zajączkowski, Ananiasz, *Kotwicz Władysław (1872–1944)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 14: *Kopernicki Izidor – Kozłowska Maria*, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968–1969, s. 507–508.

- Zajączkowski, Ananiasz, *Kowalski Tadeusz Jan (1889–1948)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 14: *Kopernicki Izydor – Kozłowska Maria*, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968–1969, s. 569–570.
- Zajączkowski, Ananiasz, *Kryczyński Olgierd*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 15: *Kozłowska Zofia – Kubacki Stanisław*, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 456–457.
- Zajączkowski, Ananiasz, *Sufiksy imienne i czasownikowe w języku zachodniokaraimskim. Przyczynek do morfologii języków tureckich*, Kraków 1932.
- Zajączkowski, Włodzimierz, *Firkowicz Bogusław (1865–1915)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 6: *Dunin Rodryk – Firlej Henryk*, red. W Konopczyński i in., Kraków 1948, s. 473–474.

Spis ilustracji

- Il. 14. Hazzan Abraham Firkowicz z rodziną. Litografia Johanna Baptista Kuhna na podstawie ryciny C. Huhna. Ilustracja z książki Gustava-Fedora Pauliego *Description of the Nation of Russia* (Paris 1862).
- Il. 15. Hazzan Abraham Firkowicz. Źródło: Rosyjska Biblioteka Narodowa w Petersburgu. Online: <https://tinyurl.com/79xnxw3v> (dostęp: 20.10.2025). Domena publiczna.
- Il. 16. Hachan Seraja Szapszał (siedzi w środku) wśród duchownych karaimskich i członków zarządu gminy w Łucku, 16–21 maja 1929 roku. Od lewej: hazzan w Wilnie Józef Łobanos, ułtu hazzan w Trokach Szymon Firkowicz, prezes zarządu gminy karaimskiej w Łucku Aleksander Firkowicz, członek zarządu tej gminy Józef Kaliski, hazzan w Haliczu Izaak Abrahamowicz, hazzan w Łucku i Wilnie Rafał Abkowicz. Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-R-995.